

**DOSTON IJROCHILIGIDA MUSIQIY USLUBLARNING
SHAKLLANISHI VA ULARNING REGIONAL XUSUSIYATLARI**

Aliasqarova Sarbinaz Raxman qizi

*Yunus Rajabiy nomidagi o'zbek milliy musiqa san'ati intituti "Doston
ijrochiligi" kafedrası 3-kurs talabasi*

*Ilmiy rahbar: Yunus Rajabiy nomidagi O'zMMSI Ilmiy bo'lim boshlig'i,
dotsent (PhD) Asatilla Sunnatillayev*

Annotatsiya: Maqolada o'zbek doston ijrochiligining musiqiy uslublari va ularning hududiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm va Qoraqalpog'iston baxshilarining ijro uslublari, ohang, ritm va improvizatsion imkoniyatlari asosida o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi. Maqola dostonchilik san'atining regional boyligini, milliy musiqiy merosdagi ahamiyatini va zamonaviy ijro tajribasini yoritadi.

Kalit so'zlar: doston ijrochiligi, baxshichilik, musiqiy uslub, regional xususiyat, improvizatsiya, xalq musiqasi, Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm, Qoraqalpog'iston.

O'zbek xalq dostonchiligining musiqiy uslublari asrlar davomida shakllanib, har bir mintaqaning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. Doston ijrochiligi nafaqat so'z san'ati, balki musiqiy ifoda vositasi sifatida ham rivojlangan. Har bir hududda yashovchi baxshilar o'z ijro uslubini mahalliy madaniy, tarixiy va musiqiy an'analarga moslashtirib shakllantirgan. Shu bois, doston ijrochiligi o'zbek musiqasining rang-barangligini, hududiy boyligini va milliy musiqiy merosni rivojlantirishdagi ahamiyatini namoyon qiladi.

Qashqadaryo va Surxondaryo baxshiligi odatda dramatik, kuchli va epik uslubda ajralib turadi. Ularning kuylari keng diapazonli ohanglar va keskin ritmik o'zgarishlarga boy bo'lib, tinglovchida kuchli emotsional ta'sir uyg'otadi[1]. Dostonlarning jang sahnalari, qahramonlik epizodlari va dramatik voqealari yuqori

emotsional kuch bilan kuylanadi. Bu hududning baxshilari ko‘pincha dutor va gijjakdan foydalangan. Ular ijro davomida melodik va ritmik o‘zgarishlarni kuchaytirib, tinglovchi diqqatini voqeaga qaratadi[2]. Shu tariqa, Qashqadaryo va Surxondaryo maktabi doston ijrosida epik dramatism va yuqori emotsional intensivlik bilan ajralib turadi.

Xorazm baxshiligi esa lirizm va poetik ifodaga ko‘proq urg‘u beradi. Xorazm baxshilarining ijro uslubi yumshoqlik, silliq melodik ohang va ohangning nozik o‘zgarishlari bilan ajralib turadi. Doston sahnalari ko‘proq insoniy his-tuyg‘ular, muhabbat, sadoqat va hayot falsafasini aks ettiradi[3]. Xorazm maktabida doston kuylari asosan vokal ohangning nozik o‘zgarishlari orqali voqeani tasvirlaydi va tinglovchida hissiy yaqinlik uyg‘otadi. Shu bilan birga, Xorazm baxshilari kuylash jarayonida ritmik va melodik takrorlarni mohirona ishlatib, dostonning badiiy ifodasini boyitadi. Qoraqalpog‘iston baxshiligi esa keng diapazondagi ovoz, dramatik kontrastlar va improvizatsion ijro bilan ajralib turadi. Qoraqalpoq dostonchilik maktabida baxshilar ovoz imkoniyatini maksimal darajada ishlatadi, kuylash texnikasi ko‘p qatlamli va murakkab bo‘ladi. Doston sahnalari ovoz balandligi, ritmik tezlik va melodiya qatlamlarini uyg‘unlashtirish orqali yanada jonli va ta’sirli bo‘ladi[4]. Shu sababli Qoraqalpog‘iston baxshiligi epik dramatism va improvizatsion boylik bilan ajralib, doston ijrochiligi bilan professional musiqiy san’atning mukammal namunasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Har bir mintaqaning baxshilari improvizatsiyaga alohida e’tibor beradi. Improvizatsiya doston ijrochiligi uchun muhim vosita bo‘lib, baxshi dostonning voqeariga qarab ohang, ritm va tempo o‘zgarishlarini amalga oshiradi[5]. Qashqadaryo va Surxondaryo maktabida improvizatsiya ko‘proq dramatik keskinlikni oshirishga xizmat qilsa, Xorazm maktabida u lirizm va hissiy ohangni boyitadi, Qoraqalpog‘istonda esa epik dramatism va vokal diapazonni kengaytirish imkonini beradi. Shu tariqa, improvizatsion ijro orqali doston sahnalari har doim yangi, jonli va tinglovchi qalbiga yaqin bo‘ladi. Hududiy xususiyatlar dostonlarning mavzulariga ham ta’sir qiladi. Qashqadaryo va Surxondaryo hududlarida dostonlar asosan qahramonlik, jang va tarixiy voqealarga bag‘ishlangan. Xorazm hududida esa

insoniy hissiyotlar, muhabbat, sadoqat va mehr-oqibat mavzulari kuylanadi. Qoraqalpog‘iston dostonlarida esa epik voqealar, madaniy ramzlar va xalq hayotining murakkab jihatlarini musiqiy tarzda ifodalanadi[6].

Cholg‘u asboblarning ishlatilishi ham hududiy uslublar farqlanishida muhim ahamiyatga ega. Qashqadaryo va Surxondaryo maktabida dutor va gijjak asosiy vosita bo‘lib, dramatik sahnalarni kuchaytiradi. Xorazm maktabida dutorning nozik lirizmga boy ohanglari markaziy o‘rin egallaydi. Qoraqalpog‘istonda esa gijjak va dutor birgalikda ijro qilinadi, melodik qatlamlar boyitiladi va ovoz diapazoni kengaytiriladi[7]. Shuningdek, hududiy uslublarning o‘zaro ta’siri ham kuzatiladi. Baxshilar bir-birining ijro texnikasini o‘rganib, yangi improvizatsiyalarni kiritadi. Bu esa dostonchilik san’atining doimiy rivojlanishini ta’minlab, hududiy xususiyatlar saqlanib qolishini kafolatlaydi[8].

Shunday qilib, doston ijrochiligida musiqiy uslublarning shakllanishi hududiy, ijrochilik maktablari va improvizatsion imkoniyatlar bilan bog‘liq bo‘lib, har bir maktab o‘zining noyob musiqiy xususiyatlarini yaratgan. Qashqadaryo va Surxondaryo dramatik va epik uslub, Xorazm lirizm va hissiy ohang, Qoraqalpog‘iston esa epik dramatism va improvizatsion boylik bilan ajralib turadi. Shu tariqa, regional xususiyatlar o‘zbek dostonchiligining rang-barang, boy va chuqur musiqiy merosini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]: Karimov A. O‘zbek xalq baxshilari ijodiyati. – Toshkent: Fan, 1998.
- [2]: Zohidov R. O‘zbek xalq musiqasi tarixi. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2005.
- [3]: To‘xtayev B. Dostonchilik va xalq musiqasi uyg‘unligi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
- [4]: Abdullayev M. Baxshichilik san’atining musiqiy xususiyatlari. – Samarqand davlat universiteti ilmiy to‘plami, 2012.
- [5]: Alimov N. Baxshichilik an’alarining improvizatsion tabiati. – “Musiq va madaniyat” jurnali, 2018, №3.

- [6]: Xudoyberdiyev T. O‘zbek baxshilari maktablari va ularning musiqiy lahjalari. – Buxoro davlat universiteti nashri, 2014.
- [7]: Qodirova S. O‘zbek xalq cholg‘ularining tarixi va rivoji. – Toshkent: San’at, 2015.
- [8]: Rajabova G. Baxshichilik san’atining ta’lim jarayonidagi ahamiyati. – “Pedagogik innovatsiyalar” jurnali, 2021, №4.